

10 Aralık 2023

Verilerle 2023 Yılında

Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri

YAŞAM HAKKI

İnsan hakları fikrini referans almaktan tümüyle vazgeçen siyasal iktidarın ekonomiden toplum sağlığına kadar ülkenin tüm meselelerini güvenlik sorunu haline getiren, toplumu kutuplaştıran, şiddeti esas alan, bilhassa da Kürt sorununun ve uluslararası sorunların çözümünde çatışma ve savaş tek yöntem haline getiren politikaları sonucu 2023 yılında da kaygı verici boyutta yaşam hakkı ihlalleri yaşanmıştır.

Yaşam hakkı ihlalleri, sadece devletin güvenlik güçleri tarafında gerçekleştirilen ihlaller ile sınırlı değildir. Yapısal şiddetin bir ürünü olarak ve/veya üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen fakat devletin, “önleme ve koruma” yükümlülüğünü yerine getirmeyerek neden olduğu ihlalleri de kapsamaktadır.

6 Şubat 2023 tarihinde, Türkiye’nin de içinde yer aldığı coğrafyanın yakın tarihinde görülen en büyük doğal afetlerden biri yaşanmıştır. Türkiye, aktif fay hatlarının bulunduğu bir deprem ülkesidir. Bu gerçekliğe ve geçmişte yaşanan depremlerden çıkarılan acı derslere rağmen siyasal iktidarlar, sorumluluklarını yerine getirmemişler, bilimin gereklerine uygun deprem hazırlıkları yapmamışlar, etkin afet yönetim planları oluşturmamışlardır. Bu kabul edilemez eksikliği/ihmali devletlerin başta yaşam hakkı olmak üzere tüm hak ve özgürlükleri koruma ve geliştirme yükümlülüğü/sorumluluğu ile birlikte değerlendirdiğimizde depremin yol açtığı ölümler yaşam hakkı ihlalidir.

Resmî açıklamalara göre 6 Şubat depremlerinde:

- En az 50 bin 783 kişi yaşamını yitirmiş, 107 bin 204 kişi ise yaralanmıştır.

İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TIHV) Dokümantasyon Birimi/ Merkezi verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında:

- Kolluk güçlerinin yargısız infazı, dur ihtarına uyulmadığı gerekçesiyle veya rastgele ateş açması sonucu 3’ü mülteci 12 kişi yaşamını yitirdi, 6’sı mülteci toplam 12 kişi yaralandı.
- Gözaltında bulunan 6 kişi şüpheli bir şekilde yaşamını yitirdi.
- Ülke içinde, Suriye ve Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nde (IKBY) yaşanan silahlı çatışmalar sonucunda, 59’u güvenlik görevlisi (49’u asker, 4’ü polis, 6’sı korucu), 147’si militan, 1’i sivil olmak üzere, en az 207 kişi yaşamını yitirdi. Aynı dönemde 36’sı asker, 14’ü polis, 1’i korucu olmak üzere en az 51 kişi yaralandı.
- Güvenlik güçlerine ve/veya resmî kurumlara ait araçların çarpması sonucu 3’ü çocuk, en az 6 kişi yaralandı.
- Mayın ve sahipsiz bomba vb. patlaması sonucu en az 1 kişi yaralandı.

- İHD'nin verilerine göre hapisanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal, firara müdahale vb. gerekçelerle en az 43 kişi yaşamını yitirdi.
- Mülteciler/göçmenler, Kürtler, LGBTİ+'lar, Aleviler ve gayri müslimleri hedef alan ırkçı, fobik ve nefret içerikli saldırılar sonucu en az 13 kişi yaşamını yitirdi, 24 kişi ise yaralandı. (Bu sayılara deprem sürecinde linç edilen 3 kişi de dahildir)
- Zorunlu ya da muvazzaf olarak askerlik görevini yaparken en az 15 kişi kaza, patlama, intihar ve/veya şüpheli bir şekilde yaşamını yitirdi, 14 kişi yaralandı.
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) verilerine göre iş kazaları/cinayetleri sonucu Türkiye'de 2023 yılının ilk 11 ayında en az 1772 işçi yaşamını yitirdi.
- Binanet'in verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında erkekler tarafından en az 303 kadın, 27 çocuk öldürüldü.

İŞKENCE ve DİĞER KÖTÜ MUAMELE

Anayasa'nın ve evrensel hukukun mutlak olarak yasaklamasına ve insanlığa karşı bir suç olma vasfına rağmen işkence olgusu 2023 yılında da Türkiye'nin en başat insan hakları sorunu olmuştur. Denilebilir ki, siyasal iktidarın baskı ve kontrole dayalı yönetme tarzı sonucu günümüzde tüm ülke adeta işkence mekânı haline gelmiştir.

Siyasal otoriterleşmeyle orantılı olarak devlet erkinin çeşitli kademelerinde yaygınlaşan yasa, kural ve norm denetiminden kaçınma, keyfilik, bilinçli ihmal gibi sebeplerle usul güvencelerinin ihlal edilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, izleme ve önleme mekanizmalarının işlevsiz kılınması ya da bağımsız izleme ve önlemenin hiç olmaması vb. nedenlerle resmi gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında artış görülmektedir.

Yıl içinde resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan çok sayıda kaygı verici işkence uygulaması basına, mahkeme tutanaklarına, ulusal ve uluslararası insan hakları kurumlarının raporlarına yansımıştır.

2023 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV'e işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldığı iddiasıyla toplam 750 kişi başvurmuştur. Başvuranların 343'ü aynı yıl içinde işkence ve kötü muamele gördüklerini belirtmişlerdir.
- İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre, resmi gözaltı yerlerinde en az 396 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

Kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere müdahalesi sırasında, sokak ve açık alanlarda ya da ev ve iş yeri gibi mekânlarda, yani resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki ortamlarda yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları 2023 yılında da tüm yoğunluğu ile devam etmiştir. Kolluk güçlerinin, evrensel hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen, kural dışı, denetlenmeyen, cezalandırılmayan, siyasal iktidar tarafından görmezden gelinen, hatta teşvik edilen bu şiddeti, sıradanlaşarak gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

2023 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre, kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu 58'i çocuk, en az 3679 kişi işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı, en az 44 kişi yaralandı.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre ise kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu en az 3766 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.
- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre, 2023 yılında sokakta ve açık alanda en az 108 kişi, ev baskınları sırasında 14 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

Yakın tarihimizin en utanç verici insan hakları ihlallerinden biri olan insanlığa karşı suç niteliğindeki zorla kaçırma/kaybetme vakalarında OHAL'in ilan edildiği 2016 yılından bu yana yeniden bir artış görülmesi son derece endişe vericidir. Gözaltında zorla kaybetme eylemi anlık bir eylem değildir ve büyük çoğunlukla işkencenin eşlik ettiği belirli bir alıkoyma süresini içerir ve genellikle de ölümle sonuçlanır. Bu nedenle çoklu ve ardışık ihlallere yol açmaktadır.

- TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre, 2023 yılı 11 ayı içinde en az 5 kişi kaçırılmıştır. Bunlardan 3'ü ajanlık dayamasına, 1'i ayrıca işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır. 1 kişi ise Tacikistan'dan kaçırılmış ve 19 gün kendisinden haber alınmamıştır. Daha sonra Türkiye'ye getirildiği anlaşılmıştır.
- 6 Ağustos 2019 tarihinde Ankara'da kaybolan Yusuf Bilge Tunç hakkında yapılan tüm başvurulara rağmen halen haber alınamamaktadır.

Türkiye'de hapisaneler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Özellikle Kürt sorununda barışçıl çözüm arayışlarından vazgeçilmesi ve 2015 Temmuz'unda Türkiye'nin yeniden çatışma ortamına girmesiyle başlayan, daha sonra askeri darbe girişiminin bastırılması ve ardından OHAL ilan edilmesiyle devam ederek günümüze varan süreçte hapisanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmıştır. 2023 yılında da hapisaneler bu niteliğini korumuştur.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- Hapisanelerde 109 mahpus işkence ve kötü muamele gördüğüne dair şikâyetle bulunmuştur.

İşkencenin önlenmesinde önemli rolü olan, ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen usul güvenceleri, OHAL sürecinde KHK'lar ile yapılan yasal düzenlemeler sonucu önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu yasal düzenlemelere de dayalı olarak, kişiye gözaltı hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgi verme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurulabilme, gözaltı kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemelerin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usul güvencelerinin son dönemde büyük ölçüde ortadan kaldırıldığını ve bu konuda bütünüyle keyfi bir ortam yaratıldığını ifade etmek mümkündür.

Yine işkencenin önlenmesinde etkili ve önemli bir araç olan 'Ulusal Önleme Mekanizması'nın işlevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) yönelik eleştirilerin zeminini oluşturan sorunlarda 2023 yılında da hiçbir değişiklik olmamıştır. Yapısal, işlevsel ve mali açılardan bağımsızlığı olmayan TİHEK'i OPCAT ve Paris Prensipleri ilkelerine uyumlu hale getirecek hiçbir adım atılmamıştır. Kurumun yayımladığı ziyaret raporlarında ise ilke ve yöntem hataları bulunmaktadır.

Cezasızlık hâlâ işkence ile mücadelede en önemli engeldir. Faillere hiç soruşturma açılmaması, açılan soruşturmanın kovuşturmayla dönüşmemesi, dava açılan vakalarda işkence yerine daha az cezayı gerektiren suçlardan iddianame düzenlenmesi, sanıklara hiç ceza verilmemesi ya da işkence ve bireysel suçlar kapsamında kamu görevi dışında eziyet suçu kapsamına alınarak cezalar verilmesi ve

cezaların ertelenmesi gibi nedenlerle cezasızlık olgusu işkence yapılmasını mümkün kılan en temel unsurlardan birisi olarak hala karşımızda durmaktadır.

İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık yerini korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan ‘basit yaralama’, ‘zor kullanma sınırının aşılması’ ya da ‘görevi kötüye kullanma’ suçlarından soruşturulmaktadır.

Öte yandan, işkence yapan kolluk görevlileri hakkında bir şikâyetle bulunulması, soruşturma ya da dava açılması halinde işkence görenler hakkında derhal “memura hakaret etmek, mukavemet etmek, bu sırada yaralamak, kamu malına zarar vermek” gibi gerekçelerle karşı davalar açılmaktadır. İşkenceciler aleyhine açılan davalar cezasız kalırken, işkence görenler aleyhine açılan davalar kısa sürede ağır cezalar ile sonuçlanabilmektedir. Nitekim 2022 yılında Cumhuriyet Savcılıkları tarafından ‘kamu görevlisine direnme’ suçunu (TCK m. 265) arasında olduğu ‘kamu idaresinin güvenilirliğine ve işleyişine karşı suçlar’ dan (TCK m. 247 – 266) 45.982 kişi hakkında kamu davası açılmıştır. Buna karşın aynı yıl içinde işkence ve eziyet suçlarından (TCK m. 94 – 96) sadece 872 kişi hakkında kamu davası açılmıştır.¹ Aradaki bu denli yüksek fark sistematik bir politika olarak sürdürülen cezasızlığın boyutlarını açıkça göstermektedir.

Türkiye’nin işkence gerçekliği uluslararası mekanizma ve organlar tarafından hazırlanan raporlarda tüm çıplaklığı ile dile getirilmektedir. Ancak, Anayasa başta olmak üzere hiçbir yasa, kural ve normla kendini sınırlandırmak istemeyen siyasal iktidar, uluslararası önleme ve denetleme mekanizmaları tarafından yapılan eleştiri ve uyarıları da dikkate almamaktadır.

CEZAEVLERİ

Siyasal iktidarın hukuku bir baskı ve sindirme aracı olarak kullanmasının sonucunda hem hapishane nüfusunda yıllar içinde büyük bir artış yaşanmıştır hem de kapasitenin çok üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığının verilerine göre, 2005 yılında bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 55.870 iken, 1 Aralık 2023 tarihi itibari ile ceza infaz kurumlarında toplam 280.584 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır². Görüldüğü gibi 18 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısı yaklaşık beş misli artmıştır.

Avrupa Birliği (AB) İstatistik Ofisi Eurostat’ın 2021 verilerine göre, Türkiye Avrupa’da hapishanelerdeki mahpus sayısının ve oranının en yüksek olduğu ülke. Türkiye’de 100 bin kişiden 356’sı hapishanelerde bulunuyor. Bu oran Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ise 106.³

Ayrıca 31 Ağustos 2022 tarihi itibariyle Türkiye genelinde denetimli serbestlik kapsamında 437.636 kişi bulunmaktadır⁴. Bu sayıyı hapishanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda, özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurttaş sayısı yaklaşık 718.220 kişiye ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda yaklaşık her 118 yurttaştan birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

Kısacası tüm bu tespit ve veriler, hapsedmenin siyasal iktidar açısından asli bir yönetim tekniği haline getirildiğini açıkça göstermektedir.

¹ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf, s.52

²Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6122023095614istatistik-1.pdf>

³ BKZ <https://tr.euronews.com/2023/05/28/turkiye-avrupada-nufusa-gore-cezaevlerindeki-mahpus-oraninda-ilk-sirada#:~:text=Resmi%20veriler%20T%C3%BCrkiye'de%20hapishanelerde,2022%20sonunda%20341%20bine%20y%C3%BCkseldi.> Son güncelleme 27/06/2023

⁴ Bkz. <https://rayp.adalet.gov.tr/resimler/581/dosya/agustos-2022-istatistikleri02-09-202212-04-pm.pdf>

Hapishanelere girişten itibaren çeşitli nedenlerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta teknil vererek sayım gibi) uygulanan kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları, sürgün ve sevkler yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

Hapishanelerden kısıtlı olarak edinilen bilgi ve şikayetler, salgın koşullarında mahpusların, sağlığa, yiyecek ve suya, hijyen malzemelerine erişimde yaşadıkları ihlallerin işkence ve diğer kötü muamele niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, cezaevi reviri ziyaret hakkının reddedilmesi, Adli Tıp Kurumu'na, adliyeye ve hastaneye götürülürken kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi, uzun bir süredir devam eden bir başka sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka cezaevlerine sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir. Covid-19 salgınına karşı alınan önlemlerin yetersizliği ile birlikte sağlığa erişim konusunda yaşanan kısıtlamalar hapishanelerin önemli bir sorunu olan hasta mahpuslarını durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu kişilerin karşı karşıya olduğu sağlık hizmetine yeterli erişim sağlayamama, Adli Tıp Kurumu'nun bağımsız olmaması dâhil, bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alamama gibi sorunların yanı sıra Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda 28 Haziran 2014 tarihli "toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen" şeklindeki değişiklikte yer alan "toplum güvenliği" ibaresi, hasta mahpuslar için "kesin hayati tehlike teşkil ettiği" yönünde raporlar verilmiş olsa bile, mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre;

- 30 Kasım 2023 tarihi itibarıyla hapishanelerde 651'i ağır olmak üzere, toplam 1517 hasta mahpus bulunmaktadır.

Cezaevlerinde yaşanan ölümlerle ilgili, mahpusların ailelerinin, avukatlarının ve hak savunucularının da bir parçası olduğu etkin soruşturmalar yürütülmemektedir. Mahpus gerçekten intihar etmiş olsa bile neyin onu buna sevk ettiğine, öncesinde biyo-psiko-sosyal iyilik hâlinin ne durumda olduğuna ya da işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalıp kalmadığına dair etkin soruşturma yapılmadığı için ölüm olayları hakkında yeterli bilgi alınamamaktadır.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- Hapishanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal vb. çeşitli gerekçelerle en az 43 kişi yaşamını yitirmiştir.

Kesinleşmiş cezalarının infazı için gerekli süreyi tamamlamış olmalarına rağmen, ağırlıklı kesimini siyasi gerekçeler ile ceza alanlar oluşturmak üzere pek çok mahpusun 29 Aralık 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan "Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri İle Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik" kapsamında cezaevi idare ve gözlem kurullarının kararları ile tahliye edilmemeleri de, 2023 yılı içinde cezaevlerinde yaşanan önemli sorunlardan biridir. Bu yıl içinde bilhassa kamuoyunda "30 yıllık"lar diye bilinen ve aldıkları müebbet hapis cezasının infazı için gerekli süreyi tamamlamış olan çok sayıda kişinin tahliyeleri kurul kararıyla ertelenmiştir. Maaesef yetkililerin sağlıklı veri paylaşımı olmadığı için kaç mahpusun idare ve gözlem kurullarının kararları ile tahliye edilmediği kesin olarak bilinmemektedir.

2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları çözülemeyen kronik bir soruna dönüşmüştür. Adalet Bakanlığının 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi

(45/1) yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır. Bu sorun Covid-19 salgını kapsamında cezaevlerinde alınan tedbirler ile daha da derinleşmiştir. Bu nedenle bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) *"Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır."* şeklinde ifade edilen standart ilkesini hatırlatmakta yarar olacaktır.

İzolasyon uygulamasının özel bir biçimi İmralı Cezaevi'nde yaşanmaktadır. 2011 yılından bu yana kesintisiz devam etmekte olan aile ve avukat görüş yasakları 2019 yılında üç kez, 2020 yılında bir kez (3 Mart 2020 tarihinde) yapılan aile ve 2019 yılında beş kez yapılan avukat görüşmelerine rağmen halen sürmektedir. CPT'nin Türkiye hapishanelerine yaptığı 2017 ve 2019 yılı ziyaretleri sonucu açıkladığı raporlarındaki tavsiyelere uyulmadığı anlaşılmaktadır.

DÜŞÜNCE ve İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğünün korunması ve etkin kullanımı, demokratik bir toplumun can damarlarından birini oluşturur. Farklı fikir ve görüşlerin kamusal alanda özgürce dolaşıma girmesi; siyasal çoğulculuğun esası olan özgür tartışma ortamının, bağımsız medya ve canlı bir sivil toplumun varlığı; toplumsal talepler etrafında kamuoyu oluşturulabilmesi; siyasal karar alıcılara yönelik eleştirilerin dillendirilmesi ve kamu gücünü kullanan makamların yurttaşlar tarafından denetlenebilmesi — tüm bunlar ancak ifade özgürlüğünün korunduğu ve etkin biçimde kullanıldığı koşullarda mümkün olabilir.

Maalesef siyasal iktidarın, 2016 yılında ilan edilen OHAL ile birlikte tırmanışa geçen düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları, özellikle de basın üzerindeki kaygı verici boyutta artan baskı ve kontrolü 2023 yılında da sürmüştür.

Türkiye'de ifade özgürlüğünün kullanımı siyasi, sanatsal, ticari, akademik, dini ve ahlaki vb. hemen her ifade biçimi bakımından sorunlu olmakla birlikte, kısıtlama ve ihlaller asli olarak siyasal nitelikli eleştirilere yöneliktir. Kısacası 2023 yılında basında, sosyal medyada ve daha genel olarak kamusal alanda ifade özgürlüğünün etkin kullanımı yoğun ve sistematik ihlaller yoluyla engellenmiş, eleştirel söylem ve semboller demokratik toplum düzeni açısından kabul edilemez biçimlerde kovuşturulmuş ve suçlaştırılmıştır. Bu durum son dönemde özellikle hak savunuculuğu faaliyetlerinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

- 4 Aralık 2023 itibarıyla Türkiye'de en az 41 gazeteci/basın çalışanı cezaevinde bulunmaktadır.⁵

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında:

- 84 gazeteci gözaltına alındı, 19 gazeteci tutuklandı. 1 gazeteci sınır dışı edildi, 1 gazetecinin ülkeye girişi engellendi.
- En az 10 gazeteci saldırıya maruz kaldı, bunun sonucunda en az 6 gazeteci yaralandı. 9 gazeteci tehdit edildi.
- 34 gazeteci hakkında soruşturma başlatıldı. 225 basın çalışanı hakkında açılan 85 davanın görülmesine devam edildi.

Toplumun tamamını ilgilendiren, deprem, kaza, orman yangını, sel felaketi, ekonomik kriz, sınır ötesi askeri hareket, yolsuzluk ve salgın gibi birçok konuda iktidar tarafından alınan neredeyse ilk "önlem", sosyal medya uygulamalarını kısıtlamak ve sosyal medyada söz konusu gündemlere ilişkin

⁵ <https://www.mlsaturkey.com/tr/cezaevindeki-gazeteciler-ve-medya-calisanlari-listesi>

paylaşımları incelemeye almaktır. Bu çerçevede pek çok habere, internet sitesine ve sosyal medya hesabına mahkeme kararları ile erişim ve yayın yasağı getirilmiştir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- 3446 içeriğe ve 362 siteye erişim engellendi.
- Sosyal medya paylaşımları gerekçesiyle 4'ü çocuk, 1731 kişi gözaltına alındı, 457 kişi tutuklandı, 29 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.

Aynı dönemde ayrıca;

- 43 kanala idari para cezası, 38 kez program durdurma cezası ve 1 kanala 7 gün yayın durdurma cezası verildi.
- 1 yayınevine, 1 yapım şirketine, 1 gazete bürosuna kolluk kuvvetleri tarafından baskın düzenlendi.
- 8 kitap hakkında toplatma kararı, 2 çocuk kitabı hakkında ise sınırlama kararı verildi.
- 28 sanatçı haklarında açılan davalarda yargılandı.

İfade özgürlüğünün siyasal eleştiriyi ve yurttaş denetimini mümkün kılacak şekilde etkin kullanımının önündeki en büyük engeli, içerikleri bakımından muğlak ve her yöne çekilebilecek bir takım yasa düzenlemeleri oluşturmaktadır. Başta Terörle Mücadele Kanunu olmak üzere, Türk Ceza Kanununda en az 15 maddede ve bazı özel kanunlarda ifade özgürlüğünü sınırlayan ve cezalandıran düzenlemeler bulunmaktadır. Bu tür düzenlemelerin başında TCK'nin 301. (Türk Milletini, devleti aşağılamak), 299. (Cumhurbaşkanı'na hakaret), 216. (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik) ve 220/6. (Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek) ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. ve 7/2. (Terör örgütünün propagandasını yapmak) maddeleri gelmektedir.

Bu yasalara son dönemde bir yenisi daha eklenmiştir. Kamuoyunda "Dezenformasyon Yasası" olarak bilinen, 18 Ekim 2022 tarih ve 31987 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapan 7418 sayılı Kanun ile başta gazeteciler olmak üzere ifade özgürlüğünü kullanmak isteyen herkesin üzerindeki baskı ve kısıtlamalar daha da artmıştır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında 'halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma' gerekçesiyle;

- 12'si gazeteci olmak üzere en az 24 kişi gözaltına alındı.
- 9'u gazeteci olmak üzere en az 11 kişi hakkında soruşturma açıldı.
- En az 7 kişi hakkında dava açıldı. 1 kişi 10 ay hapis cezası ile cezalandırıldı.

Özellikle Cumhurbaşkanı'na hakaret sebebiyle başlatılan soruşturma ve davalar Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevini devraldığı Ağustos 2014 sonrasında büyük bir hızla artmış ve Cumhuriyet tarihinde daha önce görülmemiş sayılara ulaşmıştır. Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2010-2014 yılları arasındaki beş yıllık dönemde Cumhurbaşkanı'na hakaret gerekçesiyle başlatılan toplam soruşturma sayısı 2.804, bu soruşturmalar sonucunda açılan kamu davası sayısı ise 690'dır. Buna karşılık Erdoğan'ın görevde olduğu 2015-2019 arasındaki beş yıllık dönemde ise toplam 128.190 soruşturma başlatıldığı ve toplam 27.607 kamu davası açıldığı görülmektedir. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2022 yılında "Cumhurbaşkanı'na hakaret" suçunu da içeren "devletin egemenlik

alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar” başlığı altında (TCK m. 299 - 301) hakkında soruşturma başlatılan kişi sayısı 20.939 dur.⁶

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- En az 33 kişi Cumhurbaşkanı’na hakaret iddiasıyla haklarında açılan davalarda yargılandı. Aynı gerekçeyle 5 kişi gözaltına alındı, 1’i çocuk 3 kişi tutuklandı.

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu’na muhalefet gerekçesiyle açılan soruşturma ve davalar da yıllar içinde kaygı verici bir artış göstermektedir. Adalet Bakanlığının verilerine göre 2022 yılında Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu’na muhalefet ettikleri gerekçesiyle 43.386 kişi hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁷

Adalet Bakanlığı, 2023 verilerini henüz kamuoyu ile paylaşmadığı için ifade özgürlüğünü engelleyen söz konusu kanun maddelerinden bu yıl açılan soruşturma ve davaların sayısını maalesef veremiyoruz.

Alevilerin eşit yurttaşlık hakkı talepleri 2023 yılında da karşılığını bulamamıştır. AİHM’nin zorunlu din derslerinin kaldırılması ve cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi ile ilgili kararlarının gereği yerine getirilmemiştir. Ancak 2018 yılından itibaren yargıya taşınmış dosyalarda, Yargıtay Aleviler lehine karar vermeye başlamıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2 Aralık 2021 tarihli toplantısında Aleviler ile ilgili verilen AİHM kararlarının uygulanması için Türkiye bir kez daha ciddi olarak uyarılmıştır.

Vicdani ret hakkının hâlâ tanınmaması önemli bir insan hakkı ihlali olarak varlığını korumaktadır.

TOPLANMA ve GÖSTERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü, hem ifade hem de örgütlenme özgürlüğüyle doğrudan ilişkilidir. Bu özgürlüğün demokratik toplumlarda asli değeri, yurttaşların barışçıl eylemler yoluyla kamusal alanda yer alarak ortak kanaat ve irade oluşturma süreçlerine etkide bulunup sözkonusu diğer özgürlükleri de güvence altına abilmesinden kaynaklanır. 2023’de, önceki yıl gibi toplantı ve gösteri yapma özgürlüğü açısından da kısıtlama ve ihlallerin kural, özgürlüklerin kullanımının ise istisna olduğu bir yıl olmuştur. Yıl içinde hemen her toplumsal kesimden kişi ve gruplar toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini yasaklar ve/veya kolluk güçlerinin fiili müdahaleleri sonucunda kullanamamışlardır.

Son dönemlerde mülki idare amirlerinin kendilerine 5442 Sayılı İller İdaresi Kanunu’nun 11/C maddesi ve 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun 17. maddesi ile verilen yetkiye dayanarak aldıkları eylem ve etkinlikleri yasaklama kararları, barışçıl toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Bu yasaklar bireysel ya da toplu biçimde yapılan tek bir eylem ve etkinliğe yönelik olabileceği gibi belli bir süre içerisinde tüm eylem ve etkinlikleri de kapsayabilmektedir. Ancak son dönemde ülkenin pek çok yerinde mülki idare amirleri, yasak kararlarını art arda alarak yasanın en fazla 30 gün ile sınırladığı eylem ve etkinlik yasaklarını fiilen kesintisiz ve süresiz hale getirmektedirler. Bu kaygı verici uygulama, OHAL her ne kadar 19 Temmuz 2018 itibarıyla sona ermiş olsa da, aslında adı konmamış ve süreklilik kazanmış bir OHAL uygulaması niteliğindedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

⁶ Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf,s.69

⁷ Bkz. agy. S. 70

- Valilikler, kaymakamlıklar ve belediyeler tarafından 24 ilde ve 11 ilçede en kısıtı 1, en uzun 30 gün olmak üzere 94 kez tüm eylem ve etkinlikler yasaklandı.
- Birleşik Metal-İş sendikası tarafından Schneider Enerji Endüstrisi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'ne ait Kocaeli'nin Çayırova ilçesindeki işyerinde alınan grev kararı 23 Ocak 2023 tarihinde Cumhurbaşkanlığı kararı ile "milli güvenliği bozucu nitelikte olduğu" gerekçesiyle 60 gün süreyle ertelendi.

Mülki idare amirlerinin aldığı yasak kararlarının barışçıl toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden biri olduğu gerçeğini Cumartesi Anneleri'nin/İnsanları'nın yıl içinde maruz kaldıkları ihlaller tüm çıplaklığı ile gözler önüne serdi. Yapılan bireysel başvurular sonucu Anayasa Mahemesi (AYM) Cumartesi Anneleri'nin/İnsanları'nın 25 Ağustos 2018 tarihinde düzenlenen 700. hafta buluşmasının Beyoğlu Kaymakamlığı tarafından yasaklanmasının ve polisin sert müdahalesinin Anayasa'nın 34. maddesinde garanti altına alınan "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının" ihlali olduğuna dair iki ayrı karar verdi. Beraberinde benzer yeni ihlallerin yaşanmaması gerekçesiyle bu kararları Beyoğlu Kaymakamlığı ile Adalet Bakanlığı'na da gönderdi. Bunun üzerine Cumartesi Anneleri/İnsanları, 8 Nisan 2023 tarihinde, kendilerine uzunca bir süredir yasaklanmış olan Galatasaray Meydanı'na çıkmak istedi. Ancak Beyoğlu Kaymakamlığı'nın yasak kararları gerekçe gösterilerek kolluk güçlerinin müdahalesine maruz kaldılar. Ardından işkence ve diğer kötü muameleyle gözaltına alındılar. O tarihten sonra 30 hafta boyunca mülki idare amirlerinin yasakları ve kolluk güçlerinin müdahalesi/şiddeti sonucu, AYM'nin kararlarına rağmen toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini kullanamadılar.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre:

- 8 Nisan 2023 ile 28 Ekim 2023 tarihleri arasında Cumartesi Anneleri/İnsanları'nın İstanbul'da gerçekleştirmek istediği 29 basın açıklamasına kolluk kuvvetleri tarafından müdahale edilmiş ve 689 kişi gözaltına alınmıştır. Ayrıca Tunceli, Van ve Adana'da Cumartesi Anneleri/İnsanları'na dayanışma için yapılmak istenen 14 basın açıklaması da kolluk kuvvetlerinin müdahalesine ya da engellemesine maruz kalmıştır. Bu müdahale ve engellemeler sonucunda 70 kişi gözaltına alınmış, en az 1 kişi yaralanmıştır.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün fiilen kullanılmasının önündeki diğer önemli bir engel ise kolluk güçlerinin keyfi, aşırı ve orantısız zor kullanımıdır. Ancak son yıllarda kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahaleleri sırasında başvurdukları zor kullanımı, evrensel hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen kural dışı ve denetimsiz bir şiddet eylemine dönüşmüştür. Hatta denilebilir ki, kolluğun barışçıl toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik bu şiddeti, çoğu zaman işkence ve diğer kötü muamele boyutuna varmaktadır. Yıl içinde demokratik bir toplumun temelini oluşturan ve Anayasa tarafından da teminat altına alınmış olan toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini çeşitli vesilelerle kullanmak isteyen kadınlar, LGBTİ+'lar, Cumartesi Anneleri/İnsanları, barış ve hak savunucuları, öğrenciler, çevreciler, işçi ve emekçiler, siyasi parti üyeleri kolluk güçlerinin zalimane ve utanç verici şiddetine mazur kalmışlardır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- En az 197 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçleri tarafından müdahale edildi, 43 etkinlik ise engellendi. Bu müdahaleler sonucunda, 58'i çocuk olmak üzere, en az 3.679 kişi işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı, en az 44 kişi ise yaralandı. Gözaltına alınanların 20'si tutuklandı.

- İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre ise kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahalesi sonucu en az 3766 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

Bu genel verilerin içinde yer almakla birlikte 2023 yılında farklı toplumsal grupların yaptığı barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik kolluk güçlerinin müdahale ve engellemeleri ise şöyledir:

- Kadın ve LGBTİ+ hakları için yapılmak istenen 18 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi. 3'ü çocuk en az 289 kişi gözaltına alındı, en az 3 kişi yaralandı.
- İşçi ve emekçiler tarafından yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere 13 kez müdahale edildi. 3 toplantı ve gösteri engellendi, en az 156 kişi gözaltına alındı.
- Çevre ve kent hakkı ile ilgili yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere 27 kez müdahale edildi, en az 181 kişi gözaltına alındı.
- 1 Mayıs İşçi Bayramı kapsamında yapılan barışçıl etkinliklere yönelik müdahalelerde en az 210 kişi gözaltına alındı. 1 eylem de yasaklandı.
- Ekonomik krizle ilgili yapılan 5 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, 1 toplantı ve gösteri engellendi, en az 37 kişi gözaltına alındı, 1 kişi yaralandı.
- PKK lideri Abdullah Öcalan üzerindeki tecridin sona ermesi için gerçekleştirilen 6 eyleme müdahale edildi, en az 166 kişi gözaltına alındı.
- Newroz kutlamalarına yönelik 8 müdahalede, 48'i çocuk en az 451 kişi gözaltına alındı. Newroz sonrasında çeşitli illerde yapılan ev baskınlarında ise 48 kişi gözaltına alındı.
- Öğrenciler tarafından çeşitli gerekçeler ile yapılan 6 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, 2 öğrenci etkinliği iptal edildi, bir öğrenci kulübü kapatıldı. En az 32 kişi gözaltına alındı.
- 14 Mayıs 2023 seçimlerine giden süreçte gerçekleştirilen 10 eylem ve etkinliğe kolluk kuvvetleri tarafından yapılan müdahale sonucunda en az 66 kişi gözaltına alındı.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün kullanılmasının önündeki bir başka önemli engel ise bu özgürlüğü kullanmak isteyen kişiler hakkında açılan soruşturma ve davalardır. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2022 yılında Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten 13.551 kişi hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁸ Bu kadar çok soruşturma açılması, baskı ortamının yoğunluğunu gösterirken diğer yandan yurttaşlar üzerinde toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini kullanmaları bakımından caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- Konser, festival, turnuva, tiyatro oyunu gibi 16 etkinlik mülki idare amirleri tarafından yasaklanırken, 15 etkinlik de belediyeler, kamu kurumları ya da organizasyon şirketleri tarafından, kimi zaman tepkiler nedeniyle kimi zaman gerekçesiz olarak, iptal edildi.

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

Örgütlenme özgürlüğü, demokrasilerin işlemesi için elzem olan temel insan haklarından biridir. Türkiye'de yurttaşlar, toplu olarak bir araya gelip eyleyemedikleri ve düşüncelerini

⁸https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf, syf. 70

açıklayamadıkları için örgütlenme özgürlüklerini de kullanamamakta, müşterek geleceklerini şekillendirmek üzere sivil ve kamusal alana örgütlü olarak katılamamaktadırlar.

2023 yılında insan hakları örgütlerinin, dernek, vakıf, emek ve meslek örgütlerinin çok sayıda üye ve yöneticisi gözaltına alınmış, tutuklanmış, haklarında açılan davalar ile üzerlerinde baskı oluşturulmaya çalışılmıştır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- Farklı dernek, vakıf, sendika, meslek örgütü, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 113 kişi gözaltına alındı, 5 kişi tutuklanırken 10 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.
- Farklı dernek, vakıf, sendika, meslek örgütleri, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 264 kişi hakkında daha önceden açılmış 39 davada, 9 kişi beraat ederken 13 kişi toplam 87 yıl hapis cezasıyla cezalandırıldı.
- Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği, Göç İzleme Derneği ve Din Alimleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği hakkında kapatma istemiyle açılan davalar 2023 senesinde de devam etti, Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP) hakkında kapatma istemiyle açılan davanın reddine karar verildi. Nesin Vakfı'nın bloke edilen hesaplarındaki miktarın Hazine'ye devri gerçekleştirildi.
- Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi üyelerinin görevden alınmasına ilişkin Ankara 31. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde açılan davanın karar duruşması 30 Kasım 2023 tarihinde görüldü. Mahkeme, TTB Merkez Konsey üyelerinin görevden alınmasına ve bir ay içinde TTB'nin kongre yapmasına karar verdi. Görevden alınan Merkez Konsey üyeleri yerine Konya, Malatya, Erzurum, Samsun ve Denizli Tabip Odaları Başkanları Merkez Konsey üyeleri olarak görevlendirildi.
- 3 dernek, 1 kültür merkezi ve 2 sendikaya ait binalara kolluk kuvvetleri tarafından baskın yapıldı, bu baskınlarda 19 kişi gözaltına alındı.

2023 yılında özellikle insan hakları savunucusu kişi ve kuruluşlara yönelik idari ve yargısal tacizler başta olmak üzere baskı ve tehdit politikalarında olağanüstü bir artış görülmektedir.

- Aralarında İnsan Hakları Derneği (İHD) Van Şubesi eski başkanı Ömer Işık ve Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) İpekyolu İlçe Eş Başkanı Behice Abi'nin de olduğu 9 insan hakları savunucusu hakkında, 2013 yılında İHD'nin çağrısıyla çözüm sürecine ilişkin sivil toplum örgütlerinin temsilcilerinden oluşan bir izleme heyeti oluşturdukları gerekçesiyle Van 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan dava, karara bağlandı. Mahkeme 'örgüt üyesi olma' suçundan 6 kişiyi (Behice Abi, Evin Keskin, Ömer Işık, Salih İpek, Yakup Aslan ve Yılmaz Berki) 6 yıl 3 ay ve 3 kişiyi de (Abdulkerim Durmaz, Harun Okay ve Atilla Kumli) 7 yıl 6 ay hapis cezası ile cezalandırdı.

Örgütlenme özgürlüğünü kullanılmaz hale getiren düzenlemelerin başında 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu gelmektedir. Söz konusu kanunun çeşitli maddeleri uyarınca haklarında açılan soruşturmalar ve hükmedilen yargı kararları sonucu seçilmiş yerel yöneticiler, siyasal parti, sendika, dernek veya vakıfların üye ve yöneticileri ile insan hakları savunucuları bu hak ve özgürlüklerini kullanamaz hale gelmiştir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında:

- “Örgüte yardım ve yataklık etmek”, “örgüt propagandası yapmak”, “örgüt üyesi olmak” ya da “eylem düzenleyecek olmak” gibi gerekçeler ile 32’si çocuk en az 1491 kişi gözaltına alındı, 240 kişi tutuklandı.

- En az 267 kişi hakkında ‘örgüte yardım ve yataklık etmek’, ‘örgüt propagandası yapmak’, ‘örgüt üyesi olmak’ gibi gerekçeler ile daha önceden açılmış 38 davanın görülmesine devam edildi.

2023 yılında siyasi partilerin çok sayıda üye ve yöneticisi gözaltına alınmış, tutuklanmış, haklarında açılan davalar ile üzerlerinde baskı oluşturulmaya çalışılmıştır. Siyasi partilerin üyelerine ve binalarına saldırılar olmuştur.

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında:

- 2’si eski belediye eş başkanı olmak üzere 6 belediye başkanı ya da eş başkanı, 2 belediye meclisi üyesi olmak üzere yerel yönetimlere seçilmiş 8 kişi gözaltına alındı, 3 muhtar görevden alındı. 4 kişi tutuklandı.

- 4 milletvekili hakkında açılan davalar devam ederken, 1’i Sol Parti’den, 1’i Alman Sol Parti’den olmak üzere 2 milletvekili gözaltına alındı. 2 milletvekili hakkındaki yargılamalar, yeniden milletvekili seçildikleri gerekçesiyle durduruldu.

- CHP’li 9 milletvekili hakkında 10, DBP’li 1 milletvekili hakkında 6, DP’li 1 milletvekili hakkında 4, HDP’li 53 milletvekili hakkında 98, YSP’li 7 milletvekili hakkında 11, TİP’li 2 milletvekili hakkında 4, İYİP’li 4 milletvekili hakkında 5, Zafer Partisi’nden 1 milletvekili hakkında 2, Yenilik Partisi’nden 1 milletvekili hakkında 1 ve bağımsız 1 milletvekili hakkında 1 olmak üzere 80 milletvekili hakkında toplam 144 fezleke TBMM’ye gönderildi.

- 1’i Alman Sol Parti, 4’ü DBP, 8’i ESP, 57’si HDP, 7’si HEDEP, 1’i İYİP, 1’i MBP, 2’si Sol Parti, 1’i SYKP, 1’i TÖP ve 21’i YSP olmak üzere siyasi parti üye ve yöneticisi 104 kişi gözaltına alındı. 2’si DBP, 6’sı ESP, 34’ü HDP, 3’ü HEDEP, 1’i İYİP, 5’i YSP üyesi olmak üzere toplam 51 kişi tutuklandı. 8 kişi adli kontrol, 1 kişi ev hapsi şartıyla serbest bırakıldı.

- 14 Mayıs 2023 seçimlerine giden süreçte 11’i YSP’ye, 8’i CHP’ye, 4’ü AKP’ye, 3’ü İYİP’e, 2’si HÜDAPAR’a olmak üzere farklı partilere ait seçim aracı, seçim standı, seçim bürosu ve il ve ilçe başkanlıklarına 30 ayrı saldırı gerçekleştirildi. Bu saldırılar sonucunda 1’i çocuk olmak üzere 31 kişi yaralandı, 14 binada maddi hasar oluştu.

KÜRT SORUNU

Kürt sorunu Türkiye’nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak varlığını koruyor. Sorunun barışçıl ve demokratik çözümüne yönelik esas olarak iktidar tarafından içtenlikli, bütünlüklü adımların atılmaması, yanı sıra Ortadoğu’daki gelişmelerin de etkisi ile 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinin hemen ardından başlayan silahlı çatışma ortamı halen sürmekte ve tüm rapor başlıkları altında ayrıntılı olarak aktarıldığı gibi, başta yaşam hakkı olmak üzere ağır ve ciddi insan hakları ihlallerine yol açmaktadır.

İHD Dokümantasyon Birimi’nin tespitlerine göre;

- 2015 ile 2022 yılları arasını kapsayan 8 yıllık süre içinde silahlı çatışmalar nedeni ile en az 6426 kişi yaşamını yitirdi, 8676 kişi yaralandı (Suriye ve İKBY sınırları içinde süren çatışmalarda yaşamını yitirenlerin büyük çoğunluğu dahil değildir).

Bu Kabul edilemez ağır ihlaller ve insani kayıplar, siyasi iktidarın Kürt sorununa yönelik şiddet politikalarını aynı zamanda kendi iktidarını sürdürmek için kullandığını da göstermektedir. Dolayısıyla

bu sorunun çözümü, Türkiye demokrasisinin gelişebilmesi için bir zorunluluktur. Siyasal iktidarı bir kez daha savaş politikalarını terk ederek yerine barışı tesis etmeye davet ediyoruz.

Siyasal iktidarın her şeyi güvenlik sorunu olarak gören, kutuplaştırıcı, siyasal görüşleri, inançları, etnik kimlikleri, cinsiyetleri ve cinsel yönelimleri farklı olanlara yönelik ötekileştirici politikaları ayrımcılığın ve nefretin, dolayısıyla şiddetin toplum içinde yayılmasını teşvik ediyor. Özellikle de toplum içinde Kürtlere yönelik nefret içerikli yok edici saldırıların artmasına, barışçıl bir arada yaşama iradesinin zedelenmesine yol açıyor.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında:

- Kürtlere yönelik ırkçı ve nefret içerikli saldırılar sonucu 1 kişi yaşamını yitirdi, 19 kişi ise yaralandı.

İktidar bloğunun Kürt sorununa yönelik imha ve inkâr politikalarına toplumun güçlü bir itirazı anlamına gelen 31 Mart 2019 yerel seçimlerinin sonuçlarını yok sayan kayyım atamaları, seçilmiş Kürt siyasilerin tutuklanmaları gibi demokrasi dışı uygulamalar 2023 yılında da devam etti. Örgütlenme özgürlüğü başlığı altında ayrıntılı olarak aktarılan ihlaller yaşandı. Seçmen iradesi ve demokratik değerler ayaklar altına alındı.

Başta HDP'nin eski Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ olmak üzere, çok sayıda seçilmiş Kürt siyasetçinin tutuklu bulunması veya hapis cezaları ve uzak cezaevlerine sürgünler ile cezalandırılmaları adil yargılanma, seçme seçilme, örgütlenme, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi pek çok temel hak ve özgürlüğün ihlaline yol açmaktadır.

Özellikle son genel seçimlerde 6.5 milyon yurttaşın oyunu almış olan HDP'nin kapatılmasına yönelik davanın görülmesine 2023 yılı içinde de devam edildi. Başta Kürtler olmak üzere Türkiye toplumunun önemli bir bölümünü katılım ve temsil mekanizmalarının dışına itecek, siyasal hakları kullanma imkanından yoksun bırakacaktır. Bu durum toplumsal barışa ve bir arada yaşama iradesine büyük zararlar verecek olması bakımından son derece kaygı vericidir. Dava süreci ve kapantılma baskısı devam ederken 14 Mayıs 2023 seçimlerine HDP parti olarak giremedi.

Bizler, Kürt sorununun her zaman demokratik ve barışçıl çözümünü savunduk. Bunda ısrarlıyız. O nedenle, çatışmaların hemen şimdi durmasını istiyoruz. Çatışmasızlık ortamının tesisi ile birlikte çatışmasızlık halinin yaşanan olumsuzluklardan da hareketle tahkim edilmiş bir hale getirilerek güçlendirilmesi, izlenmesi ve toplumsal barışın sağlanabilmesi için tüm tarafların içtenlikli, etkin programlar geliştirmesi gerekmektedir.

KADIN ve LGBTİ+ HAKLARI

Bianet'in verilerine göre 2023'ün ilk 11 ayında erkekler, 303 kadını öldürdü, 350 kadını taciz etti, 118 çocuğu istismar etti, 707 kadına şiddet uyguladı, 17 kadına tecavüz etti. Erkekler en az 336 kadını seks işçiliğine zorladı. 251 kadının ölümü basına "şüpheli" olarak yansırken, erkekler, en az 27 çocuğu öldürdü.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- LGBTİ+'lara yönelik nefret içerikli saldırılar sonucu en az 1 kişi yaşamını yitirdi, 2 kişi yaralandı.

2023 yılında kadınlar ve LGBTİ+'lar hak ve özgürlüklerin korumak ve geliştirmek amacıyla kullanmak istedikleri Anayasa tarafından da güvence altına alınmış olan barışçıl toplantı ve gösteri yapma özgürlüklerini kolluk kuvvetlerinin müdahale ve engellemesi ya da mülki idare amirlerinin aldığı yasak kararları sonucu kullanamadılar, kamusal/siyasal alana müdahil olmadılar.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında:

- Kadınlar ve LGBTİ+ hakları için yapılmak istenen en az 18 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk kuvvetleri müdahale etti, 3'ü çocuk en az 289 kişi işkence ve kötü muamele niteliğinde uygulamalara maruz alarak gözaltına alındı, en az 3 kişi yaralandı.

Onur Ayı kapsamında;

- 3 il ve 1 ilçede yapılacak her türlü eylem ve etkinlik yasaklandı. Ayrıca 3'ü kaymakamlık, 1'i Rektörlük tarafından olmak üzere toplam 4 etkinlik yasaklandı.
- 2 ilde (İstanbul, İzmir) valiler sosyal medya üzerinden açıklama yaparak, "Milletimizin ve devletimizin teminatı olan aile kurumumuzu tehdit eden" ve "yasalara ve toplumun değerlerine aykırı" diye ifade ettikleri Onur Yürüyüşleri'ne izin verilmeyeceğini duyurdu.
- İstanbul Trans Onur Yürüyüşü'ne yönelik polis müdahalesini eleştiren Yeşil Sol Parti İstanbul Milletvekili hakkında Emniyet Genel Müdürlüğü suç duyurusunda bulundu.
- En az 9 eylem ve etkinliğe fiziksel şiddet kullanılarak müdahale edildi, 4'ü çocuk en az 205 kişi gözaltına alındı. En az 2 kişi yaralandı.
- 2 ilde barolar tarafından yapılan 2 etkinliğe fobik saldırı girişimi oldu.
- 2 müzisyenin 2 ilde vereceği 3 konser, yaptıkları açıklamaların ardından maruz kaldıkları fobik ve cinsiyetçi tepkiler gerekçe gösterilerek iptal edildi.
- 1 sergi, 'LGBTİ+ propagandası yaptığı' ve 'sosyalizmi öven filmler gösterildiği' iddiasıyla 2 kez saldırıya uğradı.

ÇOCUK HAKLARI

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dünya genelinde en çok ülke tarafından kabul edilen insan hakları belgesi olma özelliğini taşımasına karşın dünyanın her yerinde çocukların hakları yoğun bir şekilde ihlal edilmektedir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ağır ekonomik kriz ve çatışma ortamından en çok çocuklar etkilenmektedir. Çocukların eğitimini, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen çocuk işçiliği önemli bir sorundur. TÜİK'in 31 Mart 2020 tarihinde paylaştığı verilere göre 720.000 çocuk işçi bulunmaktadır. TÜİK'in değerlendirme dışı bıraktığı ve sayıları yaklaşık 1,5 milyonu bulan çırak, stajyer ve meslek eğitimi gören öğrenciler de dahil edildiğinde çocuk işçi sayısı 2 milyonu aşmaktadır. TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Araştırması 2022 yılı sonuçlarına göre ise 15-17 yaş grubundaki çocukların işgücüne katılma oranı yüzde 18,7 oldu. 2021 yılında bu oran yüzde 16,4'tü.

Milyonlarca çocuk güvencesiz ve sağlıksız koşullarda yaşamak ve çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Halen Türkiye'de bu koşullarda yaşam mücadelesi veren yaklaşık 1 milyon 800 bin mülteci/sığınmacı çocuk bulunmaktadır.

İşçi Sağlığı ve İşgüvenliği Meclisi'nin (İSiG) tespitlerine göre 2013 ile 2023 yılları arasında en az 888 çocuk çalışırken yaşamını yitirdi.

Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 1 Aralık 2023 tarihi itibarıyla, hapisanelerde 778'i hükümlü, 1.763'ü tutuklu toplam 2.541 çocuk mahpus bulunmaktadır. Yine Bakanlığın verilerine göre 31 Ağustos 2022 tarihi itibarıyla 7.879 çocuğa denetimli serbestlik uygulanmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- Güvenlik güçlerine ve veya resmi kurumlara ait araçların çarpması sonucu en az 3 çocuk yaralandı.

- Çeşitli gerekçelerle yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere kolluk kuvvetlerinin müdahalesi sonucunda en az 58 çocuk işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı.

MÜLTECİLER ve SİĞİNMACILAR

Çatışma, şiddet ve zulüm sebebiyle zorla yerinden edilen kişilerin sayısı küresel çapta rekor düzeyde artış gösterirken, Türkiye dünyada en fazla sayıda mülteciye/sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke durumundadır.

Türkiye'deki mültecilere/sığınmacılara dair veri paylaşan tek kaynak olan Göç İdaresi Başkanlığı'nın 30 Kasım 2023 tarihli verilerine göre 3.237.585'li geçici koruma kapsamında, 1.354.094'ü ikamet izini olan, 232.746 düzensiz göçmen olmak üzere 4.824.425 mülteci/sığınmacı bulunmaktadır.

Artık Türkiye toplumunun asli unsuru, bir parçası haline gelen sığınmacı ve mülteciler, hala statü edinemedikleri gibi her türlü ayrımcılığa ve istismara, nefret söylemine ve ekonomik sömürüye yoğun bir şekilde maruz kalıyorlar.

2023 yılında da şiddet ve nefret saldırılarına maruz kalan sığınmacı ve mülteciler yaşamlarını yitirdiler. İnsan kaçakçıları tarafından ölüme sürüklendiler. Ekonomik krizin fiziksel, ruhsal ve sosyal tüm sonuçlarını en ağır bir şekilde yaşayan sığınmacı ve mülteciler, iş ve gelir kaybı, güvencesiz ve kötü koşullarda çalışma, sağlık hakkına ve eğitime erişim problemleriyle birlikte toplumun görmezden geldiği hatta gözden çıkardığı hayatlar oldular.

Son dönemde mültecilere yönelik nefret söylemi ve ayrımcılığın bizzat yetkililer ve hatta siyasi partilerin yöneticileri tarafından geliştirilmesi kaygı vericidir.

TİHV Dokümantasyon Merkezinin tespitlerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında;

- Kolluk güçlerinin yargısız infazı, dur ihtarına uyulmadığı gerekçesiyle veya rastgele ateş açması sonucu 3 mülteci/sığınmacı yaşamını yitirdi, 6 mülteci/sığınmacı yaralandı.

Ayrıca İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) verilerine göre 2023 yılının ilk 11 ayında iş kazaları/cinayetleri sonucu en az 88 mülteci/sığınmacı yaşamını yitirdi.

EKONOMİK ve SOSYAL HAKLAR

Türkiye cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birini yaşıyor. Yıllardır uygulanan borçlanmaya dayalı neoliberal ekonomi politikalarının, muazzam savaş ve çatışma harcamalarının sebep olduğu ekonomik kriz ve derin yoksullaşma, yurttaşların hem biyolojik hem de sosyal yaşamlarını sürdürülebilmelerini tümüyle imkansız kılan ağır insan hakları ihlalidir.

Silahlı çatışma ve savaş harcamaları ekonomik krizi derinleştirmektedir. Araştırmacı İzzet Akyol, Demokratik Gelişim Enstitüsü için hazırladığı bir araştırma raporunda 1985 ile 2021 yılları arasında çatışma nedeni ile doğrudan 230 milyar dolar harcadığını, 2022 yılı itibarıyla güncellenen dolar endeksine göre ise Türkiye ekonomisinin 4,5 trilyon dolar kaybettiğini ve bu kayıp olmasaydı Türkiye'nin milli gelirinin % 36 daha fazla büyüyebileceğini ortaya koymuştur.

Devam eden çatışmalar ve pandemiden ardından giderek derinleşen ekonomik krizin etkisi ile yaygınlaşan yoksulluğa karşı ekonomik ve sosyal hakların korunması mücadelesi önem taşımaktadır. TÜİK'in verileri aracılığıyla istihdam kayıplarını ve işsizlikteki artışı görmek mümkün olmasa da yoksulluk ve işsizlik enflasyonun da artmasıyla derinleşmiştir.

OHAL KHK'ları ile kamudan yaklaşık 135.000 ve özel sektörden ihraç edilip işsiz bırakılan yaklaşık 200.000 kişi, aileleri ile birlikte düşünüldüğünde yaklaşık bir milyon yurttaş açlığa mahkûm

edilmiştir. Sivil ölüm diye tabir edebileceğimiz ihraçlar çok ağır bir ekonomik ve sosyal hak ihlali oluşturmaktadır.

Hayat pahalılığı, işsizlik, yoksulluk, güvencesizleşme ve örgütsüzleşme en çok kadınları, çocukları, mülteci ve sığınmacıları vurmaktadır.

Yoksulluğun giderek arttığı Türkiye’de işçi ve emekçilerin kazanılmış haklarına dokunulmamalı, enflasyon rakamları manipüle edilmemeli, kıdem tazminatı hakkına dokunulmamalı ve iş cinayetleri önlenmelidir. İşçi ve emekçilerin hak arama eylemleri yasaklanmamalı, sendikalaşma, grev ve toplu eylem hakkı güvenceye alınmalıdır

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

T: +90 (312) 310 66 36

F: +90 (312) 310 64 63

tihv@tihv.org.tr

www.tihv.org.tr

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

T: +90 (312) 230 35 67-68-69

F: +90 (312) 230 17 07

posta@ihd.org.tr

www.ihd.org.tr